

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE İŞLEK OLMAYAN SÖZCÜK KÖKLERİ

Mehmet HAZAR*

ULUSLARARASI YAŞAYAN TÜRKÇE BİLGİ ŞÖLENİ-PROF.DR. FARUK KADRI TİMURTAŞ HATIRASINA, 30 MAYIS-1 HAZİRAN 2012, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ, İSTANBUL: 31 MAYIS PERŞEMBE, 6. OTURUM, 13:45-14:00.

Özet

Türk dili tarihi ve yaşayan lehçeleriyle ilgili derslerde karşımıza çıkan kimi sözcüklerin anlamı sorulduğunda sözcüğün kökenini irdelemekteyiz. Günümüzde köken bilgisi çalışmaları ilerlemiştir. Bu imkândan yararlanarak yaşayan Türkiye Türkçesindeki işlek olmayan sözcük köklerini buluyoruz. Bu durum işimizi kolaylaştırmaktadır. Bu bildiride Tarihi Türkiye Türkçesinde *döy-* ~ *döz-* “tahammül etmek” [Uyg. *ciz-*, Kırg. *çid-*, Çuv. *sir-*] gibi olup da yaşayan Türkiye Türkçesinde ölen kelimeler incelenmeyecek ve Türkiye Türkçesi ağızları esas alınmayacaktır. Yaşayan Türkiye Türkçesinden kast edilen ölçünlü, yazı dili olan Türkiye Türkçesidir.

Çağdaş Türkiye Türkçesinde kök şekilleri bugün yaşamayan kimi sözcük kökleri vardır. Bu ölü eylem ve ad sözcük kökleri işlek olmadığı için anlamları unutulmuştur. Tarihi ve çağdaş lehçelerde (eş zamanlı ve art zamanlı) karşılaştırma yöntemleriyle bu ölü sözcük kökleri tanınabilmektedir.

Türkiye Türkçesi öğretiminde kimi zaman kökleri işlek olmayan bu ölü sözcüklerin öğrenilmesinde güçlükler çekilmektedir. Aşağıda verilen örneklerdeki gibi bir kısım sözcükler bu bildiride irdelenecektir.

Buram <*bur- “kokmak”, *diri* <tir-ig <*tir- “yaşamak”, *kuru-* <kur+ı- <*kur “kuru”, *kalkık* <kalk-ık <kal-k- <ka-l- <*kâ- “yığmak, biriktirmek”, *öte* <öt-e <*öt- “bir şeye geçmek”, *yazık* <yaz-uk <*yâ- “yanlış bir şey yapmak”.

Yukarıdaki örnekler karşılaştırmalı incelenip çoğaltıldıkça Çağdaş Türkiye Türkçesini yeni neslin bilinçli öğreneceği görülecektir.

Anahtar kelimeler: Altayca, Yaşayan Türkçe, sözcük kökleri, uzun ünlü, sıralı kural.

Unused in Turkey Turkish Root of the Word

Abstract

History and living in the Turkish language dialects encountered some of the meaning of words when asked about the lessons we find the origin of the word. Today, work has progressed etymology. Stemmers are not taking advantage of this opportunity of living in Turkey Turkish busiest find. This situation makes it easy to inspect. History of Turkey Turkish *döy-*~ *döz-* in this paper, "to endure" [Uyg. *ciz-*, Kırg. *çid-*, Çuv. *sir-*] is like living in the mouths of Turkey Turkish of Turkey based on the deceased and will not be reviewed be words. Turkey Turkish living in substandard implied, written language, Turkey Turkish.

Contemporary living for today, some words have their roots in Turkey Turkish root shapes. This action and the name of the dead meanings of words is not bustling roots forgotten. Historical and contemporary dialects (simultaneous and diachronic) comparison methods, these dead words recognized by their roots.

The roots of the dead is not busy teaching in Turkey Turkish words are sometimes drawn to the difficulties in learning. Some words, such as the examples given below will be discussed in this paper.

Buram <* bur- "smell", *diri* “alive” <tir-ig <*tir- "live", *kuru* “dry” <kur+ı-<* kur "dry", *kalkık* “raised” <kalk-ık <ka-l- <*kâ- "pile up, accumulate", *öte* “the other world; heaven-hell” <öt-e <*öt- "penetrate", *yazık* “sin” <yaz-uk <* yâ- "do something wrong."

The above examples to learn from a comparative review and will be seen with increasing conscious of the new generation of contemporary Turkey Turkish.

Keywords: Altaic, living in Turkish, word roots, long vowels, in-line rule.

Türkiye Türkçesinin söz dağarcığında işlek olmayan ancak kök ve gövdeleri kullanılan birçok sözcük vardır. Bunların hepsini tespit etmek uzun ve titiz bir çalışmayı gerektirir.¹ Bugün dünyanın en eski ölü yazı dili Sümercedir. Sümer devletinin tabletlerinde yazılmış Türklere ait olduğu vurgulanan kelimelerden yola çıkarak² *dünyanın yaşayan en eski dilinin yaklaşık beş bin yaşındaki Türkçe olduğu* söylenebilir (Diker 2000: 2).

Türkiye Türkçesinin öğretiminde bugün kökleri unutulmuş birçok kelimenin ses, şekil ve anlam bakımından izah edilmesi zorunluluğuyla karşılaşılmaktadır. Türk dilinin iç tarihini esas alarak aşağıda belirtildiği gibi sözcüğün ön sesinden (kelime başından) son sesine doğru temel olabilecek ve lehçelere göre eklemelerin yapılabileceği bir sıralı kural kaidesi verilebilir:

1. Ön seste Türkiye Türkçesinde olmasa bile Altay dillerinde var olan ünsüzler;

1.1. Altay dilinde bulunan **p* ünsüzü (Rasmstedt 1916: 10, Aalto 1955:9):³ Ana Mongol-Kore-Japon-Goldi *p-* ve *ph-*, İlk Türkçe-Ana Türkçe-Halaç-Orta Mongol-Evenki *h-*, Mançu-Mongur *f-*, T *Ø-* (Poppe 1994: 19). Örnek: *pati(k)* <**phaðak* “ayak”.

1.2. Altay dilinde bulunan **ð* ünsüzü (Ölmez 1991: 168):⁴ İlk Türkçe **ð*, Ana Türkçe **y-* (<*ž-*, *ç-*, *s-* vb.) (Poppe 1994: 37) [= *d-*, *n-*,⁵ *ñ*, *y-*, *ž-*, *s-*, *c-*, *j-*], Volga Bulgarcası-Kıpçak *c-*; Korece *t-* ~ *tʰ-*, Japonca⁶ *y-* ~ *t-* ~ *Ø-*; Genel Türkçe *y-*; Çuvaşça *ś-* (Volga Bulgarcası *c-*-<Ana Bulgarca *d-* <İlk Türkçe **d-*); Yakut Türkçesi *s-*, Tuva-Karagas-Hakas-Koybal-Beltir Türkçesi-Türkçesi-Kaçça Türkçesi *ç-* (Castren Koybal *d-*, *tʰ-*; Radloff: Soyon-Karagas-Koybal-Teleüt-Kaçça Türkçesi *tʰ-*; Potanin [Menges] Tuba Türkçesi *y-> t*, Şor-Sagay-Karagas Türkçesi *y-> ç-*); Sarı Uygur Türkçesi *y-*, *ç-*, *Ø-*; Kırgız-Nogay Türkçesi *c-*; Kazak Türkçesi *j-*, *c-*; Karakalpak Türkçesi *c-* ~ *cʰ-*; Karaçay Türkçesi *c-*, *y-*, Balkar Türkçesi *z-* (*zʰ-*?); *t* önünde *c-*; Başkurt Türkçesi *y-*, ön ünlülerle *c* <*y-*. Örnek: *yazık* <**dāru-q*, AT *yāz-* “hata işlemek” <* *yā-* “yoldan çıkmak, azmak”.

2. *lir* <*l₂Ir₂*> şaz [l (:ş)>r> d> z (r₂> r/, d/, t/, z/, y/) ve geniş ünlü : dar ünlü] denkliliği (Miller 1971: 114-146): Örnekler için bk. *doldur-*, *gölge*, *patik*, *üzengi* vb.

*Yrd. Doç. Dr. Mehmet Hazar, NEÜ Fen Ed. Fak. TDE Böl. Öğr. Üy., *mhazar@nevsehir*

¹ Kelime listesinde daha çok *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*'nden istifade edildi (Gülensoy 2007: 1204). Bu sahanın bibliyografya çalışmaları da yapılmaktadır (Besli 2010: 101 ve Eminoğlu 2010: 188). Emine Tekin'e yaptırdığım bitirme tezi olan “*Türkiye Türkçesinde İşlek Olmayıp Kâmûs-ı Türki'de Olan Türkçe Sözcükler*” 500 kadardır.

² Türk dilinin kaynaklık etmiş olduğu Sümerceye ödünç alınan 165 sözcüğün *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi*'nde tespit edildiği görülmektedir (Tuna 1997: 40). Demek ki Türkler -o zaman kendilerine ne deniliyorsa- Ata Yurt Türkistan'a Sümerlere yakın olarak yaşadıkları yerden gitmişlerdir.

³ Ana Altayca söz başı başı **p*, Altayistik incelemelerde önemli bir fonetik özelliktir. G. J. Ramstedt, Räsänän, Poppe, Clauson, Doerfer, Şerbak ve Aalto gibi yabancı Türkologlar meseleyi irdelerken; yurdumuzda Güner Gülsevin, Sema Barutçu ve Emine Ceylan, makalelerinde tespitlerini açıklamışlardır (Gülsevin 1992: 173-2003: 129, Barutçu 1989:1 ve Ceylan 1994: 146).

⁴ Eski Türkçe, Orta Türkçe, Çağatayca ~ Harezmi-Kıpçak, Eski Türkiye Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Halaçça, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Gagauz Türkçesi, Türkiye Türkçesi *y-*; Çuvaşça *ś-* (Volga Bulgarcası *c-*-<Ana Bulgarca *d-* <İlk Türkçe **d-*); Yakut Türkçesi *s-*, Tuva Türkçesi, Karagas Türkçesi, Hakas Türkçesi, Koybal Türkçesi, Beltir Türkçesi, Şor Türkçesi, Sagay Türkçesi, Kaçça Türkçesi *ç-* (Castren Koybal *d-*, *tʰ-*; Radloff: Soyon Türkçesi, Karagas Türkçesi, Koybal Türkçesi, Teleüt Türkçesi, Kaçça Türkçesi *tʰ-*; Potanin [Menges] Tuba Türkçesi *y-> t*, Şor Türkçesi, Sagay Türkçesi, Karagas Türkçesi *y-> ç-*); Sarı Uygur Türkçesi *y-*, *ç-*, *Ø-*; Kırgız *c-*; Kazak Türkçesi *j-*, *c-*; Karakalpak Türkçesi *c-* ~ *cʰ-*; Nogay Türkçesi *c-*; Karaçay Türkçesi *c-*, *y-*, Balkar Türkçesi *z-* (*zʰ-*?); Tarançi Türkçesi *y-*, Özbek Türkçesi *y-*, Yeni Uygur Türkçesi *y-*, *c-*; Tatar (Kazan) Türkçesi, Mişer Türkçesi *y-*, *t* önünde *c-*; Başkurt Türkçesi *y-*, ön ünlülerle *c* <*y-* (Ölmez 1991: 168).

⁵ *pA* **žir-* “yazmak”, Mo. *žiru-*, Manchu *niru-*, Çuv. *šir-*, J *nur-* <**nir-* (Miller 1971: 102).

⁶ “**du* ~ *zu* > J *tu*, *dü* ~ *zü* > J *yu*”; *pA* *duligān* ‘warm’ > OJ *tu-*; *pA* *žüg-* > OJ *yuki*, Mo. *žüge* ‘transportieren’, OT *jük* (Miller 1971: 84).

3. İlk hecede (birincil ~ asli) uzun ünlü, uzun kök ünlü \acute{w} :⁷ Altay dillerinde (birincil) uzun ünlüler ilk heceden sonra bulunmaz (Poppe 1994: 182).

3.1 Ünsüz türemesi:

3.1.1. Ön seste y- türemesi (Tekin 1994: 51):⁸ Ön seste bugün Türkiye Türkçesinde kimi sözcüklerde bulunmasa bile birincil uzun ünlünün kısalmasından sonra bir y- türemesi lehçelerde görülebilir. Örnek: *Ölgar* “atlı saldırı; ulak” <ilga- ~ ilge- “hızlı koşmak” <il-(i)g “hareket” <il- <*ül- “yağmalamak, yolmak” [Kıpç. *ılır* ~ *elir* “katur”]; Volga Bulg. *ilgr*; Lehç. *ilgal*, *ilgar*, *ilkar* “ulak, süvari”; *jilkı* ~ *yilkı* ~ *ılxı* “at” <*yulki <*ül-ø+ki <*ül-(i)g+ki] ve *üzengi* <üze-n-gü <iz+e-n-gü <üz(e)- <iz “ayak izi” <i- “takip etmek” <AT *ī-, [Çuv. yer, Tü. iz, i:ü geriden benzeşme, *üze*, *üst*, *üzgeç* “ip merdiven”] Çuv. *yêrana* <*yüränä <*iränü.

3.1.2. Son seste (tek heceli sözcüklerde) ünsüz türemesi (Başdaş 2007: 98): *yufka* <*yūw(p/f)- “inceltmek” +-ka <*yū-.

3.2. İlk hecede kapalı e ünlüsü é/ (Yılmaz 1991: 534): Kapalı é'nin AT'de uzun ünlülü örnekleri daha çok olan ve kısa ünlülü örnekleri daha az olan iki şekli vardır (*yé:l* “rüzgar”, *yélin* “kısrak memesi”). Örnek: *yitir*- <yit-øür- <yit-gür- <*yé:t-.

3.3 Uzun ünlünün kısalırken bazı ses değişmelerine sebep olması (Başdaş 2001: 89):

3.3.1. Ünlü genişlemesi: *geniş* <*ké:η+iş.

3.3.2. Ötümlüleşme: *diri* <tir-ig <*tīr- “yaşamak”, *kadın* <*kātun, *gölge* <*kō:-l+īg-e.

4. Kelime içinde ünsüz değişmeleri: *suvar*- <sub+ar- “sulamak.vb.

5. Kelime sonunda ünsüz erimesi: *diri* <tir-ig <*tīr- “yaşamak” vb.

Liste:

abart- <ab+ar-t- “mübalâğa etmek” <ab+ar- “büyülemek” <ab “yansıma ses”,

anla- <aη+la- <āη “düşünce, idrak, anlayış”,

avun- <awun- <abi-n- <*ābi- “teselli olmak”,

ayık- <ay-ık- “uyanık olmak <*ād- ‘uyanmak’, [d/> y/, ayıl-],

bağdaş- <bağ+da- <ba-ğ <*bā- “bağlamak” > ET *ba-z kıl*- “bağımlı hâle getirmek”,

buram <*bur- “kokmak”,

diri <tir-ig <*tīr- “yaşamak”, [Özb.-Uyg. *tirik*, Krg. *Tirüü*, Trkm. *diiri*, Yak. *tunnax*],

doldur- <tol-dar- ~ tol-dur- <tol-tur- <*tō-l₂- “dolmak”, [l> ş, Yeni Uyg. tol-dar- <Eski Uyg. *toş-kur*- > *toş-tar*- “doldurmak”],

⁷ Türkiye Türkçesinde uzun ünlü yoksa da izleri bulunmaktadır. Ana Türkçedeki uzun ünlülerin izleri geçen yüzyılın ortalarından günümüze kadar yapılan çalışmalarla hem lehçelerde hem de ağızlarda takip edilmektedir (Erdem 2008: 502). Kimi Türk lehçelerinde görülen ikiz ünlüler Ana Türkçedeki birincil uzun ünlülerin zamanla ses değişmelerine uğrayarak ikiz ünlü durumuna dönüşmesinden oluşmuştur. Yaşayan üç lehçede ünlü uzunluğu korunmuştur. Türkmen Türkçesinde alçalan diftong (güyn <kün,), Yakut Türkçesinde yükselen diftong (*suoh* <yok), Halaç Türkçesinde aşırı uzunluk (*yôg* <yok) vardır (Tuna 1986: 11). Halaç Türkçesinde; normal ünlü (hat, “at”), uzun ünlü (*âş* “yemek”), vurgulu uzun ünlü (*âat* “ad”) olacak şekilde üç türlü ünlü söylenişi vardır (Bozkurt 1992: 415-419). \bar{E} ve \bar{o} ünlüleri; *ie* (Yak. *bies* <AT *bēş*), *uo* (Yak. *uon* <AT *ōn*) ve *üö* (Yak. *tüört* <AT *tört*) tarzında ikizleşmişlerdir (Tekin 1975: 36, 41). Yakut Türkçesinde *aa*, *ee*, *u*, *ii*, *oo*, *öö*, *uu*, *üü* uzun ünlülerinin yanı sıra *ia*, *ie*, *uo*, *üö* ikiz ünlüleri de vardır. Yine Yakut Türkçesinde asli uzun ünlülere dayanan (Yak. *biir* <AT *biir*) ve ses olaylarına dayanan ikiz ünlüler (Yak. *tuorax* <ET *toburğaq*) vardır (Kirişçiöglü 1994:16). Gagavuz Türkçesinde ise *Kıpçak biçimi* (*tipi*) denilen bir sıra Türk diline ait olan *uo*, *üo*, *ue* gibi ikiz ünlüler bulunmaktadır (Pokrovskaya 1995: 37).

⁸ “Ünlü uzunluğu ile bir ilgisi olmadığı görüşü ileri sürülebilir (Tekin 1994: 61).” düşüncesi olsa bile alınma sözcüklerde (ikinci hecedeki uzun ünlünün vurgu baskısını birinci heceye taşıma yolu) ön seste y- türemesi görülebilir; Kzk. *jesir* <yesir <Ar. *esîr*.

döndür- <*dönder-* <tön-der <tön-ğ-der- <*tö-n-g-der- <*tö-n-g- <*tö-n- <*tö- “bir tarafa meyletmek”, [Trkm. *dön-*],

genişle- <**ké:η* “geniş”> *genleş-* [Özb., Kırg. *keleş* “meclis”],

geviş <*kev-iş* <**kēb-iş*, [**kebi-*> Mo. *kebi-desün* ‘geviş getirme, geviş’= Kaz. *küyse* ‘geviş getirmek’, Karak *güyseü* ‘geviş’, Baş. *köyüş*, Osm. *Geviş*, Çuv. *kavle-*, O. Tk. *kāw-* ‘çiğnemek’, Kırg. *küyşö-* (Poppe 1994: 34, 73)],

gölge <**kö:-l+īg-e* <*kö:-*> *kö-ş+ig-[e* “hafif gölge”]> *köşi-k* > *köşk* (Tekin 2001: 30), [Sümerce *gişge* “gölge”,

göster- < *kö-s-ter-* <*kö-z-d-øer-* <*kö-z-d-ger-* <**kö-r²-d-ker-* “göstermek” [r> z> s],

ılgar “atlı saldırı; ulak” <*ılga-* “hızlı koşmak” Moğ.? (Doerfer 1963: 70) < *il-(t)g* “hareket” <*il-* “hücum etmek” <**ül-* “yağmalamak”⁹ [Kıpç. *ıılır ~ elir* “katır” (Paçacıoğlu 2006: 237); Volga Bulg. *ılgı* (Ersoy 2008: 336), Lehç. *ılgal, ilğar, ilkar* “ulak, süvari”; *yulki* Yak. *sılgı*, Kırg. *cılki*, Şor.-Sag.-Tuva *çılgi*, Kzk. *jılki*, Azr. *ılxı* “at” <**yulki* <**ül-ø+kı* <**ül-(t)g+kı*],

kadın ~ *hatun* <**kātun* <**kādın* <**kā* > **kā+d+(t)η*> *kayın*, [DLT *kazın*, Yak. *kırın ~ kılın*],

karış <**gār* “kol, el” [> Mo. *gar*=Ma. *gala* <**garā*, Oro. *ηala*, Sol. *nāla*, Ev. *ηāle*, Lam. *ηāl*, Kum. *garī* ‘arşın, kolun üst kısmı’ (Poppe 1994: 40)],

kaytar- < *ka-y-øt-ar-* <**ka-d-it-ar-* “işı savsaklamak, geri dönmek, (atı) salıvermek”, [E. Uyg. *kad-ur-* “pişman olmak” ve Moğolcadan Türkçeye geçmiş *kantar-* ‘ata gem vurmak’ <**kay+ta-r-* örneği de vardır.],

kuru- <*kur+ı-* <**kur* “kuru”,

kalkık <*kalk-ık* <*kal-k-* < *ka-l-* <**kā-* “yığmak, biriktirmek”,

kına- <*kın* “ceaza, işkence, azap; zor çetin” + a- “isimden fiil yapma eki”,

köpük <**kö-p-ir-ik* <*köp-* “*kabarmak*” <*kö-* “yükselmek, [Türk Lehç. *köp* “çok”]”,

sancı- <*sanç* “*saplamak*” -ı- “*ağrımak*” <**sān-ş-*,

sınıklı <*sın-øk+çı* <*sın-guk+çı* <*sī-n-* ‘sinmek, zayıflamak, kırılmak’,

söyle- <*sö-z+ø+le-* <**sö-d+üg+le-*> *so-y+la-ma* ~ *sö-y+leme* “manzume”,

ögsüz <*ög+süz* <*ög*> *ög+ey*> *üvey*.¹⁰

⁹ “Orh. *yulı-* ‘akın edip yağmalamak’, MK *yulı-* ay., *yulıt-* ‘akın ettirip yağmalatmak’, OT (Tefs.) *yulu-* ‘yolmak’, OT (Muk.) *yul-* ‘yolmak, koparmak’, Tuv., Hak. *çul-* ‘yolmak’, Kırg. *cul-* ‘yolmak, koparmak, zorla çekip almak’, Tat., Bşk. *yo-* ay., Özb. *yul-* ay., YUyg. *jul-* ay., Trkm. *yo-* ‘yolmak, koparmak; zorla çekip almak, kapmak’ < **ül-* ~ Çuv. *sıl-* ‘yolmak, koparmak’ < **yul-* < **ül-* ~ Mo. *uulga* ‘yağmalama, yağma etme; ani akın ya da baskın; ganimet’, Hal. *ülga* ay. < “*ülü-ga, uulgala-* ‘yağma etmek, yağmalamak, ganimet olarak almak; ani olarak akın etmek, baskın yapmak” (Tekin 1994: 64).

¹⁰ “*Ög* kelimesinin aslı Türkçe kökenli (ö-g) olmasına, yapısının Türkçeye aykırı olmamasına (ö-g+süz) rağmen belki İslamiyet’in kabulüyle ve Arapçanın tesiriyle *ögsüz* kelimesinin yerini “akılsız” almıştır.”, *öğüt* sözcüğünün “*ög ötüğ*> *ög ötüğ*> *ögöt*> *ögüt* > *öğüt* şeklinde bir değişimle ortaya çıkmış olması mümkündür.”, “*Ög ötüğ*> *ög ötüğ*> *ögöt*> *ögüt*> *öğüt* kelimesi gösterildiği gibi bir gelişim ve değişim sürecinden geçerek, fonetik farklılaşmalar ve kaynaşmalarla oluşturulan kaynaşmış / türetilmiş bir kelime olmalıdır.”, “Yapı muhtemelen *ög+ayrı* > (<*ayru* ~ *ayruk* ~ *adruk*) *ögayrı* > *ögay* / *ögey* > *övey* > *üvey* şeklindeki ses düşmeleri ve değişimleriyle birlikte iki kelimenin kaynaşmasıyla ortaya çıkan bir şekil olabilir.”, “Farklı köklere bağlı olarak türetilmiş gibi görünen *öksüz*, *öğüt* ve *üvey* kelimeleri *ög* kelimesine eklenen kelime ve eklerle meydana çıkmış; kaynaşmalar

öğren-/ öğret- <*ögür+e-n- “sürünün davranışlarına alışmış, öğrenmiş” <*ögür “bir birine alışık olmak, terbiye; sürü”, [düşünmek anlamından çıkmış, kök ünlüsü uzun olan *ō-k+re-* şekli de var. *ō-* “düşünmek”, Orh. *ög* “akıl”, E. Uyg. *öt* “öğüt”. Yakutçada yükselen ikiz ünlü (*üören-*) görülür. Bu iki kelime zaman içerisinde örtüşmüş olabilir.],

öte “ileri” <*öt-e* <*öt- “geçmek” <*ökt- <*ökti- [Çuv. *vit-*, Mo. *nögçi-*, n- ön türemedir (Tekin 1978: 38)],

patik “bebek ayakkabısı” (Yun. ? *pato*), **pati** “küçük çocuk ayağı” <*padak <*parak <*palak <*pal₂₋, [*ayak*: Eski Moğ. *padak*, Ko. *pal* Mongur *fadak*, Jap. 𐰽 *pasi*, OJap. *asi* ~ *faki* “incik kemiği”, bunun yanında *ariku* “yürümek” (Miller 1971: 144); Eski Uyg.-Tuv. *adak*, Halç *hadak*,¹¹ Özb. *âyâk*, Yak. *atah*, Sarı Uyg. ve Başkurt-Hakas *azak*, Çuv. *ura*, ~Mog.-Halh. *adag*; Far. *pā(y)*, İng. *food*, Rus. *фым*, İt. *piede* ve Yun. *πόδι*],

suvar- <*sub+ar-* “sulamak”> *su*+*u*,

tarı-m ve **darı** <*tarı-ø+* <*tarı-ğ* <*tarı-* “ekin ekmek” <*tar-ı-, [Kırg. *tarū*, Özb. *tarik*, Yeni Uyg. *terik*, Çuv. *tırę*],

usan- <*us+a-n-* <*us+a-* “tasalanmak” < *us* <*u+z* “akıl” <*ū- “anlamak”> *us+lu*,

üzengi <*üze-n-gü* <*iz+e-n-gü* <*üz(e)-* <*iz* “ayak izi” <*i-* “takip etmek” <AT *ī-, [Çuv. *yer*, Tü. *iz*, i:ü geriden benzeşme, *üze*, *üst*, *üzgeç* “ip merdiven”] (Tekin 2001: 81), [Mo. *dürüğe* <*dürüñē, Yak. *ihänä* <*izähü (Tekin 1994:61), Çuv. *yêrana* <*yüränä <*ıränü (Poppe 1994: 39)],

yadırga- <*yat+ırğa-* <*yāt “yabancı” (Paçacıoğlu 2006:460), [Trkm. *yādırğa-*, Uyg. *yatsira-*, Kırg. *catır-*, Kzk. *jatır-*],

yazık <*yaz-uk* <*ya-z-* <*yā- “yanlış bir şey yapmak”, Altayca *dāru- (?), [Trkm. *yāzık*, Yak. *sīs-*, Kzk. *jazık*],

yetim <*yet-im* “babası kaybolmuş olan çocuk” <? OT *yit- “kaybolmak”¹² ~ Ar. *yetīm* (sözlüklerde Arapça kökenli gösterilmektedir), [Tat.-Başk. *yätim*, Trkm. *yetīm*; Azr. *yétim*, Kzk. *jétim* (Semedli 2008:531)], AT *yé:t-* “gütmek” (Yılmaz 1991: 535)> *yit-gür-* “ulaştırmak, yetirmek” sözcüğüyle *yitim* ~ *yetim* sesteş olmuş olabilir; çünkü *yit-* “kafî gelmek”> KB *yitim* “tamam” (Paçacıoğlu 2006: 698) örneği de vardır.

yukarı < *yok+øaru* <*yok+garu* <Orh. *yüg(g)erü* <*yüg <*ūğ, [Gag. *ūsek* ‘yüksek’, Çuv. *śül* ‘yükseklik’ (Tekin 1994: 64)],

yufka <*yūw(p/f)- “inceltmek” +*ka* <*yū-, [Trkm. *yūka*, Özb.-Uyg. *yupka*, Çuv. *śūxε*],

yokla- <*yok+la-* <*yo-k* <*yō- “mahvolmak”.

Sonuç olarak 38 tane sözcük örneklemeyle işlek olmayan kelime köklerinden hareketle 5 temel sıralı kaide çıkarıldı. İleriki çalışmalarda bu kaideler genişletilebilir veya sıraları değiştirilebilir. Altay dillerinin karşılaştırmalı çalışmalarından yararlanılarak Türkçede işlek olarak kullanılanmayan sözcükler tespit edilerek bir çalışma yapılabilir ve Türk dili öğretimine katkı sağlanabilir.

Kaynakça

AALTO, Pentti (1955), “On the Altaic Initial P-*”, *Central Asiatic Journal CAJ*, 1955, I, s. 9-16.

ve kökte meydana gelen ses değişimleri sonucunda farklı şekillere bürünmüş ortak köke sahip, aynı öğden türemiş/ doğmuş ‘öz’ kardeş kelimelerdir (İlhan 2011: 470-474,).”, “Dilde zaten varolan *ög* (<*ö-g* ‘akıl’) kelimesi dışı olarak tasavvur edildiği için, Mani dininin Türkler arasında yayılmasıyla ‘anne’ manasını da ayrıca yüklenmiş olabilir (Tekin 2001: 218)”. [*ögse-* ~ *ökse-* ~ *öksü-* ~ *öksü-* 1. Gönülden arzu etmek. 2. Tasalanmak, kederlenmek. 3. Kendini öksüz ve garip görüp mahzun olmak, garipsemek. 4. Özlemek.].

¹¹ *hedik* “kar ayakkabısı”, [çizme: Tat.-Başk. *itik*, Özb. *etik*, Kırg. *ötük*, Trkm. *ä:dik*].

¹² Halk ağzında *it-ir-* “kaybetmek” şekli de var. ET *yitür-*.

- BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema (1989), "Altaycada Kelime Bası /p/", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ: Fırat Üniversitesi yayınları, C. 3, Sayı:2 , s. 1-40.
- BAŞDAŞ, Cahit (2007), "Türkiye Türkçesinde Asli Uzunluk Belirtileri", *Turkish Studies*, C. 2/2, s. 89-101.
- BESLİ, Ertan (2010), "Eski ve Orta Türkçe ile İlgili Etimoloji Çalışmaları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 188, s. 101-106.
- BOZKURT, Fuat (1992), *Türklerin Dili*, İstanbul: Cem Yayınevi, 444 s.
- CEYLAN, Emine (1994), "Türkçe y- ~ Ø, Halaçça h-, Çuvaşça s-, y-, v- Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları* 4, s. 145-158.
- DİKER, Selahi (2000), *Türk Dilinin Beş Bin Yılı*, İstanbul: Töre Yayın Grubu, 538+24 s.
- DOERFER, Gerhard (1963), *Türkische und mongolische Elemente im eupersischen*, Wiesbaden, 670 pp.
- EMİNOĞLU, Emin (2010), *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası*, Sivas: Asitan Yayıncılık, 307 s.
- ERDEM, Mehmet Dursun (2008), "Anadolu Ağzlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine", *Turkis Studies*, C. 3/3, s. 502-562.
- ERSOY, Fevzi (2008), *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi, (Danışman: Ahmet B. Ercilasun), 718 s.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, s. 1204.
- GÜLSEVİN, Gürer (1992), "Türk Dilinde Bir Kelime Bası Ünsüzü Üzerine", *TDAY Belleten* 1987, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, s. 173-200.
- GÜLSEVİN, Gürer (2003), "Türkiye Türkçesi Ağzlarında #h Sesi Üzerine", *TDAY Belletenin* 2001/I-II, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, s. 129-146.
- İLHAN, Nadir (2011), "Öksüz Öğüt Üvey Kardeş mi? Bir Etimoloji Denemesi", *Turkis Studies*, C. 6/1, s. 467-475.
- MİLLER, Roy Andrew (1971), *Japenese and the Other Altaic Languages*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 331 p.
- ÖLMEZ, Mehmet (1991), "Ana Altayca Sözbası *d-", *Türk Dünyası Araştırmaları*, s. 167-190.
- PAÇACIOĞLU, Burhan (2006), *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 726 s.
- POKROVSKAYA, Lüdmila A. (1995), "Gagavuzca ve Tarihi Gelişimi", (Çev.: Nikolay Vasilyev), *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi*, Sayı: 1, s. 37, Ankara: TÖMER yayınları.
- POPPE, Nikolaus (1994), *Altay Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri 1. Kısım Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*, (Çeviren: Zeki Kaymaz), İstanbul: Fatih Ofset, 296 s.
- RAMSTEDT, Gustav John (1916), "Ein anlautender stimmloser Labial in der mongolisch-türkischen Ursprache", *JSFOu XXXII*, 2. 10 s.
- SEMEDLİ, Elza (2008), "Türk Lehçelerindeki Bir Ses: Kapalı é", *Journal of Azerbaijani Studies*, s. 522-535.
- TEKİN, Şinasi (2001), *İştikakçının Köşesi*, İstanbul: Simurg Yayınları, 320 s.
- TEKİN, Talât (1975), *Ana Türkçede Asli Uzun Ünlüler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi yayınları, 331 s.
- TEKİN, Talât (1994), "Türk Dillerinde Ön Seste y Türemesi", *Türk Dilleri Araştırmaları* 4, Ankara, s. 51-66.
- TEKİN, Talât (1978), "Ön Türkçede Ünsüz Yitimi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten TDAY-B* 1977, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, s. 35-5 J.
- TUNA, Osman Nedim (1986), *Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji)*, Malatya: İnönü Üniversitesi Ders Notları, 57+49 s.
- TUNA, Osman Nedim (1990), *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, s. 57.
- YILMAZ CEYLAN, Emine (1991), "Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü", *Türk Dilleri Araştırmaları*, Ankara, s. 151-165.

